

Kis Petronella

Torzult elmék

Bartusz-Dobosi László esszékötete nem véletlenül ért meg idén már második kiadást is. Sokakat foglalkoztató témát boncolgat: az örület különféle, magyar és világirodalmi ábrázolásmódjait gyűjti össze. A téma azért is fontos, mert még mindig számtalan tévhit kering a köztudatban az elmebetegségekkel kapcsolatban, és a szerző ezeket is igyekszik eloszlatni. Felhívja rá a figyelmet, hogy a társadalom egyrészt hajlamos az általánosításra és a különböző kórképek összemérésére, homogén masszaként szemlélésére (részben a médiának köszönhetően), másrészt a pontos információk és a tapasztalat hiányában sokan irtóznak az elmebetegségben szenvedő emberektől, mert agresszív, őrzöngő szörnyszülöttként tekintenek rájuk, holott egészséges embereknél is előfordulhatnak olyan sokszerű hatások, traumák, melyek szélsőségesen felborítják lelkiállapotukat.

A „normálist” az abnormálistól nem választja el olyan éles határvonal, mint gondolhatjuk. Ezek az előítéletek pedig egy leegyszerűsített, sematikus látásmódot eredményeznek, melyek táplálják a másságtól, az érthetlentől való rettegést. A kötetbe bekerült néhány olyan mű is, mely nem kapcsolódik szorosan az elmebetegségekhez, de főhősük valamilyen testi vagy értelmi fogyatékkal küzd: Francois Mauriac *A kis idétlen*, Daniel Keyes *Virágot Algernonnak* vagy F. Scott Fitzgerald *Benjamin Button különös élete* című műve. Ezek is megmutatják „a társadalomban jelen lévő idegenkedést, elutasítást mindennel és mindenkivel szemben, aki más, mint a megszokott”.

Bartusz-Dobosi László három csoportra osztva rendszerezi a szerzőket és műveiket. Az elsőbe azok tartoznak, akik úgy írtak

az örületről, hogy nem szenvedtek elmebetegségben, a másodikba a „papíron is igazolt” esetek, a harmadikba a mesterséges szerek (alkohol, dohány, drogok) hatása alatt alkotók. A szerző elismerésre méltóan széleskörű vizsgálódásokat végzett az irodalom és a pszichológia terén is, hiszen azon túl, hogy több korszak műveit tanulmányozza, az „*akik maguk is érintettek*” fejezetben szereplő szerzőkről azt is feltárja, pontosan milyen fajta elmebetegségben szenvedtek (skizofrénia, mániás depresszió, oligofrénia stb.), és mik az adott betegségre jellemző tünetek, viselkedési formák. Ezeket pedig összeköti bizonyos műveikkel, amelyekben megmutatkoznak félelmeik, zavarodottságuk.

A befogadó dolgát azonban megnehezíti az elé tárt információ-mennyiség. Ebben a témában megszámlálhatatlanul sok szépirodalmi mű született már, a szerző pedig említi is, hogy a teljesség igénye nélkül kívánja szemlézni ezeket, így érdekesebb lett volna jóval kevesebb szerző munkásságát tanulmányozni, azokat viszont mélyrehatóbban. Egy-egy írónak, költőnek ugyanis általában nem szentel többet egy-másfél oldalnál, ekkora terjedelemben pedig (melyben sokszor több műre is kitér, idézetekkel együtt) nem lehet alapos elemzést végezni. Így többnyire a szerzőkről nem derülnek ki olyan információk, melyek újdonságként hatnának, és a művekről is alig tudunk meg mást rövid tartalmukon kívül. A művekből vett idézetek és a tárgyyszerű megállapítások aránya el is billen előbbieik javára, például az *Aludni szeretnék* című Csehov-novellánál, Günter Grass *Bádogdobjának* elemzésénél vagy Sylvia Plath-nál.

Bartusz-Dobosi mind a három említett csoportot elsősorban az alapján vizsgálja, hogy a felsorolt írók, költők mennyire képesek hitelesen írni a tébolyról. Úgy gondolom, számos, ennél fontosabb szempontot lehetett volna alapul venni – hiszen a szépirodalmi művekben mindig jelen vannak fikciós elemek –, de a legtöbbször az sem derül ki egyértelműen, maga a kötet szerzője hitelesnek tartja-e az adott művet. Kevés esetben von le erre vonatkozó következtetést, de ahol megteszi, ott sem igazán okoz meglepetést, egybevág a kötet olvasójának feltételezhető hipotézisével: az elmebetegségben nem szenvedő írók nem tudnak hitelesen alkotni a

témában, míg az érintettek igen, a mesterségesen delíriumos állapotba kerülők között pedig mindkét esetre találunk példát.

Leginkább a vizsgált művek ábrázolásmódjának mélyrehatóbb elemzését hiányolom a kötetből, sokszor nem ez alapján minősít hitelesnek egy művet, hanem, mint például Mary Jane Ward *Kígyóveremének* esetében: *„A műnek vitathatatlanul van egy kis naivitása, miközben hitelességéhez sem férhet kétség, hiszen olyan alkotó tollából kerül papírra, aki ténylegesen átéli azokat az eseményeket, amiket leír.”* Pusztán emiatt nem lehet hiteles egy alkotás, hiszen a formai kivitelezés és azok az eszközök, melyekkel gondolatainak súlyt ad egy szerző, legalább ennyire fontosak – ennek hiányában mit sem ér pusztán az átélt élmény. Így a párhuzamok feltárása a szerzők élete és műveik között – Csehovnál, Bulgakovnál, Adynál, Jeszenyinnél – nem elég a hitelesség bizonyítására. Sokkal meggyőzőbb az érvelés Gogol *Egy örült naplója* kapcsán, melyet érdemes lett volna alaposabban tanulmányozni: *„Művének hitelességét nemcsak saját érintettsége folytán hangsúlyozhatjuk, hanem a miatt a zseniális megoldás miatt is, mely szerint remek érzékkel ötvözi a társadalmi szatírárt az egyéni tragédiával.”* Vagy Dosztojevszkijnél: *„Személyiségábrázolásai olyan mélyreható ismeretekről vallanak, amelyek orvosi szakkönyvekben is megállnák a helyüket.”* Szintén nem szerencsés, hogy a szerző a szépirodalmi művek között vizsgálja a hitelesség szempontjából Charles Lamb eszéit is, és akadnak hibák is a kötetben: például Csáth Géza születési neve (Brenner József) a róla szóló részben és a névmutatóban is hibás szerepel (Brenner Jánosként).

Összességében tehát még mindig számos lehetőség lappang a téma kiaknázásában. Érdemes lenne a későbbiekben például azt vizsgálni, hogy az adott csoporthoz tartozó szerzők műveiben milyen – akár egymástól átvett, akár egymástól független – közös vonások, hasonló poétikai eljárások szerepelnek, vagy melyek azok az eszközök, melyekkel valamelyikük egyedibbet, kirívóbbat, elismerésre méltóbbat alkotott író társainál az elmebetegségek működését illetően.